

AZƏRBAYCAN ƏLİFBASININ QRAFİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

İ.H.HACIYEVA (MİRTALIBLI)

Əlifbanın mahiyyəti dilimizin fonem tərkibini ifadə etməsilə müəyyənləşir. Dildə olan konkret dil vahidlərinin yazılışını nəzərə almasaq ayrı-ayrı fonemlər xüsusi işarə-hərflərlə ifadə olunur. Bu baxımdan, əlifbadakı hər bir hərfi müəyyən bir fonemin kodu hesab etmək olar.

«Qədimlərdən başlayaraq əlifba tərtib etmiş xalqlar, onun mədəni inkişaf tarixindəki dəyərini yüksək qiymətləndirərək optik ünsiyyət yaratmağa xidmət göstərən qrafik vasitə ünsirlərinin zahiri və daxili cəhətlərinin yüksək keyfiyyətli olmasını da nəzərdən qaçırmamışlar, hərflərin gözəlliyinə, əlifbanın bütövlükdə mədəni olmasına xüsusi əhəmiyyət vermişlər».

Azərbaycan əlifbasının qrafik xüsusiyyətləri haqqında dilçi-alimlərimiz maraqlı fikirlər söyləmişlər. A.Qurbanov Azərbaycan əlifbasının qrafik sistemi haqqında aşağıdakı vəzifələri əsas götürmüşdür.

1.Qrafika əlifbadakı bu və ya digər bir hərfin hansı səsi bildirdiyini və necə oxunduğunu müəyyənləşdirir. Bir sıra dillərin əlifbalarında işlənən eyni formaya malik şərti işarələr – hərflər, işləndiyi əlifbalarda müxtəlif dillərin eyni, yaxud səsləri bildirir... Buradan aydın olur ki, qrafika əlifba ilə, əlifba isə yazı ilə bağlıdır.

2.Qrafika əlifbadakı hərflərin dildəki səsləri nə dərəcədə əks etdirdiyini və bir hərfin necə vəzifə daşdığını və s. aydınlaşdırır.

3.Qrafika hərflərin formalarını, onların yazılış şəkillərini, necə cızıldığını və bir-biri ilə bitişdirilməsi qaydalarını müəyyən edir.

k səsi haqqında prof. Ə. Dəmirçizadə yazır: «Lakin [y] səsinin qarşılığı kimi tanıdığımız x¹ samiti heca başında, heca ortasında işlənmir; bu samit ancaq heca sonunda ola bilər. Buna görə də əgər hecanın və ya sözün sonunda [**k**] yazılırsa, belə hallarda və sözlərdə saiddən sonra **k** hərfi [**x**] kimi tələffüz olunur; məsələn, kələx, kəklix və s.»

Aydındır ki, əlifbadakı hərflərlə dildəki səslərin münasibətini heç də sadə şəkildə başa düşmək olmaz, çünki dilin lüğət tərkibində olan sözlərin bir qisminə bu və ya digər səs ona uyğun olmayan tamamilə başqa bir səs-

¹ Qrafika –yunanca «grabhike» - yazıram, şəkil çəkirəm sözündəndir. Qrafika sözü aşağıdakı mənalarda işlənir: birincisi, təsviri incəsənətdə cizgilər və xətlərlə çəkilmiş rəsm əsərləri mənasını bildirir, ikincisi isə dilçilikdə yazı haqqında elmin, nəzəriyyənin bir hissəsi olaraq hərflərin cızılması, formaları və hərflə səs arasındakı münasibəti və s. aydınlaşdırır. (izah Afad Qurbanovun Müasir Azərbaycan ədəbi dili.1 cild, Bakı-2003 səh.158-dən götürülmüşdür). Ə.Dəmirçizadə. Müasir Azərbaycan dilinin fonetikasi, Bakı, 1960, səh.78

lə ifadə oluna bilər. Məsələn, **aşpaz** sözünün son səsi "s" olduğu halda, yazıda **z** işlədilir. Eyni zamanda məlumdur ki, əlifbadakı hərflərin miqdarı dildəki səslərin sayından az olur. Lakin həmin hərflər demək olar ki, bütün səsləri müxtəlif üsullarla ifadə etməyə imkan verir. Bir sıra sözlərdə məsələn, nöqtə-/nöktə/, rəqs-/rəks/, təqsir-/təksir/, Oqtay-/Oktay/ və s. Azərbaycan dilinin orfoqrafiya qaydalarına əsasən çoxhecalı sözlərin ortasında, təkhecalı sözlərin isə sonunda samiti uzatmaq, daha aydın tələffüz etmək və ya karlıqını bildirmək üçün işlədilən qoşa samitin hər ikisi yazılır:

a) söz ortasında; məs.: addım, qüvvət, diqqət, əvvəl, izzət, maqqaş, müqəssir, məxəmməs, müəssisə, münəccim, mürəkkəb, naqqaş, rəqqasə, xar-rat, tələffüz və s.

b) söz sonunda; məs.: zənn, zidd, rədd, sirr, tibb, fənn, haqq, hədd, hiss və s.

Qeyd. Bu sözlərə (hiss sözündən başqa) samitlə başlanan şəkilçi əlavə olunduqda söz kökündəki qoşa samitdən biri düşür; məs.: zid-dir, sir-daş, fən-lər və s.

Müxtəlif hecalarında eynicinsli qoşa samit olan alınma sözlər qoşa samitlə də yazılır; məs.: assimilyasiya, assistent, ballada, vassal, kapella, klassik, liberetto, operetta, rejissor və s.

İstisna. Aparat, balon, masaj, paralel, pasaj, tunel və şose sözləri bir samitlə yazılır.

Sözün orta samitinin yazılışında birinci, ikinci və ya üçüncü hecasındakı samiti həm **q** həm də **ğ** ilə deyilən sözlər əslinə müvafiq olaraq iki cür yazılır:

a) **q** ilə yazılanlar; məs.: aqronom, aqrotexnika, əqrəb, manqal, monqol, orqan, pedaqqoq, təşviqat və s.

İstisna. Vağzal və ya mağaza sözləri **ğ** ilə yazılır.

B) **ğ** ilə yazılanlar; məs.: işğal, məşğələ, məşğul, təbliğat, rəğbət və s.

Son səsi **ğ**, **x** və ya **q** ilə deyilən ikihecalı sözlər **x** ilə yazılır; məs.: vurnux(maq), Qazax, darıx(maq), Yevlax, Samux və s. toqqa-/tokqa/, diqqət-/dikqət/ və s. bu kimi dil vahidlərində olan **q (qe)** hərfi əsasən həmin samitin qarşılığını ifadə edir. Lakin əlifbamızda həmin samiti ifadə edən xüsusi hərflər yoxdur. Və yaxud bəzi dil vahidləri məsələn, köynək-/köynəy/, çiyələk-/çiyələy/, çörək-/çörəy/ və s. kimi sözlərin tələffüzündə **k (ke)** səsini də ifadə edən elə bir işarə yoxdur. Biz onu **x** kimi işarə edirik. Prof. A.Axundov qeyd edir ki, y samitinin orfoqrafik taleyində özünü göstərən bu cəhət onun akustik keyfiyyətinə də təsir göstərmişdir. Belə ki, ... **saray** sözündəki **y** samiti müəyyən dərəcədə cingiltili olduğu halda **ətay** sözündəki **y** samiti demək olar ki, tamamilə kardır. Bu vəziyyət bizə eyni fonetik mövqedə **y** samitinin iki müxtəlif akustik növü və yaxud təzahür forması olduğunu söyləməyə haqq verir. Deməli, yazıda hərflərlə səslərin münasibətindən irəli gələn bir sıra xüsusiyyətlər vardır ki, düzgün yazıya yiyələnməkdən ötrü bunları bilmək vacibdir.

Prof. M.Hüseynzadə yazır: «... çoxhecalı Azərbaycan sözlərinin sonunda işlənən **q** samiti iki sait arasına düşdüyü zaman, yəni özündən əvvəl qalın saitlərdən birisi olarsa, özündən sonra gələn şəkilçi qalın saitlə

başlanarsa, **ğ** samitinə çevrilir... Yenə də həmin qanuna əsasən Azərbaycan sözlərinin kökü **k** səsi ilə bitərsə, həmin sait iki samit arasına **y** samitinə çevrilir: məs.: çiçək, çiçəyin, çiçəyi və s. Bütün bu kimi xüsusiyyətlər yazı qaydalarının « qrafika» (bu söz iki linqvistik mənaya malikdir: 1. şifahi nitqin yazıda ifadəsi üçün əlifbadakı işarələrdən istifadə qaydaları; 2. hərflərin, işarələrin cizgilərlə göstərilməsi) adlanan bölməsində öyrənilir. Azərbaycan dilinin izahlı lüğətində qrafika - əşyanın şəklini boyasız olaraq xətlər; cizgilər vasitəsilə çəkmə üsulu // Bu üsul, ilə ifadə olunmuş sənət əsərləri. Q. sərgisi 2 dil. Canlı nitqin yazı işarələrilə təsviri; yazı yaxud çap işarələrinin, hərflərin şəkli. Başqa sözlə qrafika dil vahidlərinin optik verilmə vasitələri sistemidir, dilin ayrı-ayrı səslərini yazıda hərflərlə əks etdirən forma və üsullarıdır. Dilçilikdə qrafika termini ilə yanaşı, **qrafem** termini də işlədilir ki, bunların hər ikisi yunan sözüdür. Qrafika yunanca **yazıram, şəkil çəkirəm** deməkdirsə, **qrafem** yazı üslubundan, söz və cümlələrdəki yerindən asılı olaraq müxtəlif variantlarda çıxış edən yazılı dil vahidinin şəkli mənasındadır. Məsələn, «a» qrafeminin bir neçə variantıda böyük **A**, kiçik **a**, kursiv **a** və s. Qrafika qaydaları yazının ilk və əsas qaydaları və hərflərin səs mənasıdır. Qrafikanın əsas tələbləri aşağıdakılardır: 1) hərflər fonemləri ifadə etməli, 2) hər fonemin bir forması olmalı, 3) işarələrin şəkillərinin sadəliyi, 4) diakritik işarələrin azlığı, 5) yazı ilə çap hərflərinin məxrəcinə görə sıralanması, 7) baş hərflərin əlifbada sahmana salınması.

Akademik L.V.Şerba qrafikanı «əlifbanın qaydaları» kimi izah etmişdir. O yazır: «... Əlifbanın qaydalarını, yəni bu və ya digər konkret sözün necə yazılmasından asılı olmayaraq, dildəki fonemlərin hərflərlə ifadəsi qaydalarını konkret sözlərin orfoqrafiyaya əsasən yazılışı qaydalarından fərqləndirmək çox vacibdir».

Hər bir dilin qrafikasının özünəməxsus xüsusiyyətləri olur. Bu, hər şeydən əvvəl, həmin dilin fonetik sisteminin qanunauyğunluqlarından asılıdır. Məsələn, rus qrafikasına məxsus xüsusiyyətlərdən əksəriyyəti bu dildəki samitlərin qalın və incə tələffüzünü yazıda əks etdirmək formaları və üsulları ilə əlaqədardır. Bu dildə: a) hər bir fonemi yazıda yalnız bir hərflə ifadə etmək imkanından istifadə edilir; b) fonemlərlə hərflərin miqdarı arasındakı fərq nisbətən azdır. Buna görə Azərbaycan dili qrafikasının fərqli xüsusiyyətləri, rus dilinin qrafikasına nisbətən o qədər də çoxcəhətli deyildir.

Professor A.N.Qvozdev qrafika məsələlərindən bəhs edərkən göstərmişdir ki, sözlərin yazılışında bu və ya digər hərf iki «mənada» (əsas və ikinci dərəcəli mənalarda) işlənilə bilər. O sözdə ki, bu və ya digər hərfi başqası ilə əvəz etmək mümkün deyil, demək, həmin hərf lazımi səsi ifadə etmək üçün öz əsas «mənasında» işlədilmişdir. Məsələn, **gəl, bahar, şəhər** sözlərindəki hərflərdən heç birini başqası ilə əvəz etmək mümkün deyil. Çünki bunların hamısı öz əsas «mənalarında» işlənmişdir. Başqa sözlə desək, həmin hərflərdən hər biri əlifbamızda hansı səsi ifadə etmək üçün qəbul edilmişdirsə, o səsi də ifadə edir. Lakin bəzən sözdəki bu və ya digər hərfin əvəzinə, lazımi səsi ifadə etmək üçün başqa hərf də işlədilə bilər. Məsələn, *otaq* sözündə **q** hərfi əslində **/x/** səsini ifadə edir, buna görə həmin sözdə **q**-nı **x** ilə əvəz etməklə, onu **otax** şəklində yazanlar da olur. Orfoqrafiya belə hallarda

mümkün olan variantlardan ancaq birini qəbul edir, qalanları düzgün yazı baxımından səhv hesab edilir. Deməli, yuxarıda göstərdiyimiz misalda **q** hərfi öz əsas «mənasında» deyil, ikinci dərəcəli «mənada» işlədilmişdir. Qrafik işarələrin əsas «mənalərini» müəyyənləşdirmək qrafika üçün daha vacibdir. Onların ikinci dərəcəli mənalari isə, əsasən orfoqrafiya ilə orfoepiya arasındakı münasibətlə bağlı olduğundan məhz orfoqrafiya və orfoepiyada öyrənilir. Vaxtilə qrafika məsələləri ilə bağlı elmi mübahisə, müzakirə və fikirlər XX əsrin 90-cı illərində Azərbaycanda yenidən geniş vüsət alır. Bu kiritil əsaslı əlifbamızın latın əsaslı əlifbaya keçilməsi ilə bağlı olmuşdur.

Həqiqətən, bu dövrdə də hansı hərfin necə qəbul edilməsi ilə bağlı 30-40-cı illərdəki mübahisələr davam edir. Ən çox mübahisə doğuran məsələ «Ə» (A) hərfinin şəkli forması və apostrof işarəsi olur. Bizim fikrimizcə, ümumi prinsipin pozulması təriqilə qeyd etdiyimiz hərf A qəbul edilməli idi. Lakin əski latın qrafikalı əlifbamızı bərpa etmək baxımından «Ə» şəkli daha münasibdir. A.Qurbanov və F.Cəlilovun əlifba layihələrində də bu hərfin «A» şəkli qeyd edilir. Lakin sonrakı müzakirələrdə yenidən «Ə» şəkli əlifbamıza qaytarılır. İkinci məsələ ilə əlaqədar mətbuatda ən çox yazıları ilə fərqlənən A.Axundov, Ə.Əfəndizadə və F.Cəlilov olmuşlar.

F.Cəlilov «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzetində «Apostrof lazımdır-mı?» məqaləsi ilə müzakirə də açmışdır. Doğrudur, vaxtilə apostrof tərəfdarı əsasən yaşlı nəslin nümayəndələri olduğundan artıq onlar həyatda yox idilər. Yalnız mərhum professor, hörmətli Ə.Əfəndizadə buna öz etirazını bildirir. Əksəriyyət isə (M.Şirəliyev, A.Axundov, M.Yusifov və s.) apostrofun əlifbamızdan çıxarılmasına tərəfdar çıxır. Qeyd edim ki, bu işdə orta məktəb müəllimləri də fəal iştirak edirlər. Çıxarılan bəzi nəticələrə fikir verək: «Apostrof dilimizdə ölü bir ünsür kimi formal xarakter daşıyır. Biz isə kor-koranə onu sözlərin tərkibində gəzdirir, əbəs yerə yazı təliminin vəziyyətini ağırlaşdırır, lüzumsuz olaraq onun tədrisinə vaxt ayırırıq». Və yaxud «...Min və'z eləsəm də mə'nası yoxdur!..(S.Vurğun)» misrasındakı birinci və'z sözünü vəz, ikinci mə'nası sözünü mənası şəklinə salsaq, min vəz eləsən də mənası yoxdur!.. şəklinə düşər və bunu anlamaq çətin olar. Buradan belə bir nəticə çıxır ki, «orta məktəblərdə apostrofun tədrisi çətindir»-deyən yoldaşlar apostrofsuz vəziyyətdə isə, alınma sözlərdə vurğu, səsin uzunluğu, səsi boğazda tələffüz etmək vacibliyi kimi digər daha çətin məsələləri öyrətməli olacaqlar». Göründüyü kimi apostrofu yazıda saxlamaq istəyənlər elmi və məntiqi cəhətdən əsassız tezislər irəli sürmüşlər. Firidun Cəlilov haqlı olaraq apostrofun əleyhinədir. Bu yad ünsür istər tələffüz, istərsə də estetik cəhətdən əlifbamıza yaramır. Qeyd edim ki, 50-ci ilin ortalarında özbək xalqı öz əlifbalarından apostrofu atmışlar. Bu hadisə Özbəkistanda əlifbada uğurlu islahat kimi qarşılanmışdı. Vaxt gələcək, daha doğrusu, az müddət ərzində bu xüsusda biz də özbəkləri təkrar edəcəyik.

Şübhə yoxdur ki, «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzetində F.Cəlilovun «Apostrof lazımdır-mı?» məqaləsinin müzakirəsi apostrof məsələsinin qəti həlli vaxtının çoxdan çatdığını göstərir. Dil özü ilbəlil apostrofdan uzaqlaşır, apostrof məsələsinin tezliklə həll edilməsi üçün ədəbi dilin dilçilik elminin köməyinə ehtiyac var. Beləliklə, yeni latın qrafikalı Azərbaycan əlifbasın-

dan apostrof işarəsi atılır. Buna baxmayaraq bu gün də çap olunan bəzi əsərlərdə apostrof işarəsinə təsadüf olunur. Bu yanlışlığa Türkiyə Cümhuriyyətində Azərbaycan üçün çap edilən əsərlərdə də rast gəlinir. Acınacaqlıdır ki, mexaniki olaraq orta məktəblər üçün yazılmış Azərbaycan dili dərsliklərində də apostrof işarəsi qoyulmuşdur. Onu da qeyd etmək yerinə düşərdi ki, bu tipli əsərlərin, yəni latın qrafikalı Azərbaycan əlifbası ilə nəşr olunan əsərlərin xeyli hissəsində mexaniki olaraq apostrof işarəsi qoyulur. Bizim örnək verdiyimiz əsərlər isə dilçilər tərəfindən və ya onların iştirakı ilə yazıldığından qınanmalıdır. Hətta Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət komissiyası (TQDK) tərəfindən qəbul imtahanlarında apostrofla bağlı test çalışmaları verilir, eyni zamanda dərs zamanı onun funksiyası hələ də öyrədilir. Apostrof barədə mətbuatda, elmi əsərlərdə kifayət qədər yazıldığından burada təkrara yol vermirik. Əlavə edək ki, dildə, əlifbada, yazı qaydalarında tez-tez dəyişiklik etmək dilin xeyrinə olmasa da apostrofun əlifbada saxlanması qeyd etdiyimiz kimi nə estetik, nə qrafik, nə də tələffüz baxımından özünü doğrultmur. Bu xüsusiyyətinə görə apostrofu əlifbada saxlamaq lüzumsuzdur. Qeyd edim ki, bəzi türk dillərində apostrof işarəsi müxtəlif hərf və ya işarələrlə transliterasiya edilirdi. Türk dilində ərəb mənşəli *həmzə* və ya *ayn* (E) «L- işarəsi ilə, məsələn: *Sanatın tarifini şu sekilde yapa biliriz.* tatar, özbək, və türkmən dilində «Q» (*Əli-Qali, Abdulla-Qabdulla; sənət-sunqat, Müəllim-muqalim, lə'l-laql*) qazax dilində «Ğ» (*elm-qılım*) və s.»

Hazırda Orta Asiya türkləri də latın qrafikalı əlifbaya keçməkdədirlər. Bununla bağlı I əlifba, imla və ədəbi dil qurultaylarında (Ankara-1992) Türk dilləri üçün qrafik vahidlik baxımından 34 hərflik əlifba qəbul edilmişdir. Hər dil özünə lazım olan qədər (Azərbaycan 32, türkmən 34 və s.) hərf qəbul etməklə digər türk dilləri ilə eyni əlifbaya malik olacaqdır. Həmin layihələr arasında Azərbaycanın yeni əlifbası Afad Qurbanovun əlifba layihəsinə əsasən qəbul edilir. Qeyd edim ki, orada «Ə» hərfi **A, a** kimi göstərilmişdir. Beləliklə, Azərbaycan SSR Ali Soveti latın qrafikası əsasında yeni Azərbaycan əlifbasını qəbul edir və beş il keçid dövrü mərhələsi elan edir. Bununla da Azərbaycan yeni əlifba mərhələsinə qədəm qoyur. Yeri düşmüşkən, Ə.Mahmudov Azərbaycanda əlifba mərhələsini 5 dövrə bölür. O, ərəb əlifbasına qədərki dövrü I mərhələ adlandırır. Lakin həmin ərəfədə mətbuatda, televiziya verilişlərində, Ankara, İstanbul və Antaliya şəhərlərində keçirilən müxtəlif səpkili toplantılarda «Ə» saiti və «X» samiti əleyhinə çıxışlar səslənir. Bu tipli çıxışlarda bulunan şair Rəfiq Zəka Xəndan hətta «Q» samitini də bura əlavə edir. Qeyd edim ki, əlifba barədə də tarix təkrar olunur. Vaxtilə bu barədə küllü miqdarda yazıya rast gəlmək olurdu. Elə «Molla Nəsrəddin» jurnalındakı məqalələr C.Məmmədquluzadənin müəllifi olduğu felyetonlar kifayət edir ki, bu barədə tam təsəvvürümüz olsun.

Ədibin «Balıqmı», «Balıxmı» məqaləsi, eləcə də, Xalid Səidin də o dövr haqqındakı təəssüratı, yazıları böyük maraq doğurur.

Şübhəsiz ki, dünyada «ideal əlifba» yoxdur. Heç cür ola bilməz ki, dilin fonem tərkibi, dildəki fonemlərin sayı hərfələrin sayı ilə uyğun gəlsin, üst-üstə düşsün. Bəlkə buna görə vaxtilə M.Şirəliyev, Ə.Dəmirçizadə, A.Axundov və F.Cəlilov rus əlifbasını Azərbaycan dili üçün ən uğurlu əlifba saymışlar.

Doğrudur, sonralar F.Cəlilov bu barədə keçmişdə yanlış fikirdə olmuş olduğunu söyləyir.

Ə.Əfəndizadə «ideal» əlifba barədə tarixi əsərlərə müraciət edir və Boduen de Kurtenenin fikirlərinə şərik çıxır. Biz də bununla bağlı olan yazıları saf-çürük edib əlifbaya verilən tələblərə əsasən İ.A. Boduen de Kurteneye istinad edirik. Alim yazır: «1) Dildəki hər səs xüsusi və müstəqil işarə – hərflərlə ifadə olunmalıdır. 2) Eyni bir işarə bütün hallarda yalnız bir səsi bildirməlidir. 3) Eyni səs bütün məqamlarda mütləq eyni işarə ilə ifadə olunmalıdır. 4) Yazıda bu və ya digər səs tələffüzünü bildirməyən heç bir artıq işarə olmamalıdır. 5) Bütün səslər yazıda ifadə olunmalıdır. 6) Səslərin fərqli variantları, oxşar olmayan modifikasiyalarını bir-birindən tamamilə fərqli işarələrlə göstərmək lazımdır. 7) Dildə olmayan və ya işlədilməsi mümkün olan səslərin deyil, yalnız mövcud səslərin yazıda ifadəsinə səy göstərilməlidir». Sadaladığımız maddələrdən görüldüyü kimi dünyada tam, bütöv halda bu maddələri əhatə edə biləcək əlifba tapmaq qeyri-mümkündür. Lakin bütün bu deyilənlərə müəyyən mənada yaxınlaşmaq olar ki, onu da Azərbaycanda yaradılmış Yeni Əlifba komissiyası 18 dekabr 1991-ci ildə Ali Sovetin qərarı ilə yerinə yetirdi.

ƏDƏBİYYAT

1. A.Axundov. Azərbaycan dilinin fonetikasi. Bakı, 1984
2. A.Axundov. Dil və mədəniyyət. Bakı, 1992, səh.79.
3. A.Qurbanov. Azərbaycan dilçiliyi problemləri. I c., Bakı, 2004
4. A.Qurbanov. Müasir Azərbaycan ədəbi dili. Bakı, 1985
5. Ə.Dəmirçizadə. Müasir Azərbaycan dilinin fonetikasi. Bakı, 1960, səh.78
6. Azərbaycan dilinin orfoqrafiya qaydaları. red. Ə.Ə.Orucov, Bakı, 1975.
7. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. I c., Bakı, 1997
8. M.Hüseynzadə Müasir Azərbaycan dili. Bakı, 1954
9. М.Ш.Ширалиев. Азербайджанский язык. Баку, 1989
10. F.Cəlilov. Azərbaycan dilinin morfonologiyası. Bakı, 1988
11. Л.В.Шерба Фонетика французского языка. Москва, Ленинград, 1939.
12. А.Н.Гвоздев. Избранные работы по орфографии и фонетики. Москва, 1963
13. Ə.Əfəndizadə. Azərbaycan dili orfoqrafiyası təliminin elmi əsasları. Dok. diss. Bakı, 1974 .
14. M.Cökceoğlu. Kibriz türk atasözleri ve deyimler sözlüğü. Kibriz-1991. M. Ata Çatıkkaş. Edebiyat kılavuzu. İstanbul, 1989.
15. Türkmen dilinin orfoqrafik sözlüğü. Aşqabad, 1963; R.K.Rəhimova. Tatar telenen Hönərçelek leksikası. Kazan, 1983 və s.
16. Qazax dilinin orfoqrafiyası. Alma-Ata, 1963.
17. Mİlletlərarası çağdaş türk alfabeləri; Sempiozimu.18-20 kasim 1991. İstanbul-1992; Sirekli türk toplantsi. 4-8 mays 1992. Ankara 1992.
18. «Molla Nəsrəddin» jurnalı. 1924-cü il, №12-13; 1925-ci il № 46. «Kommunist» qəzeti, 17 noyabr, 1925
19. Xalid Səid. Yeni əlifba yollarında. (Əski əlifba ilə). Bakı, 1929.
20. И.А.Бодуен де Куртене. Несколько слов по поводу «Общеславянской азбуке». СПб, 1871

ГРАФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО АЛФАВИТА

И.Г.ГАДЖИЕВА (МИРТАЛЫБЛЫ)

АННОТАЦИЯ

Если не учитывать правописание конкретных языковых единиц языка, то каждая фонема обозначается особыми знаками – буквами. Таким образом, каждую букву можно считать кодом определенной фонемы.

Конечно, в мире нет «идеальной азбуки». И не возможно, чтоб фонетический состав языка, количество фонем в языке совпадали с буквами.

В латинском алфавите нет знака апострофа. Язык год от года отдаляется от апострофа. Решение вопроса апострофа нуждается в помощи языковедческой науки литературного языка.